

Editörler

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Din Sosyolojisi

LİSANS

upa Aydınlanma Ben
Durkheim Eğitim Erdem
zibullah Huggens İbn
Kitle Kolaj Kültür
Mevlevî Milenyum
Postmodernizm
Spinoza Sünnetu
Tanzimat Tekfir Teoloji Terör Toplum Totemizm Türk Voltaire Weber Yaban
Yetişkinlik Yurttaşlık Zaman Zihniyet Zümre Ahlâk Amprik Antik Aristo A
Asabiye Avangard Avrupa Aydınlanma Beden Ben Bilim Birey Burjuva Cihad Cor
Descartes Voltaire Lider Dualist Durkheim Eğitim Erdem Evrensellik Feminizm G
Grup Hakikatı İbn Haldun Tevhid Comte Huggens Hegel İdeoloji İrk Irkçılık İslamof
Calvinizm Karizma Katolik Kent Kitle Kolaj Kültür Kronik Kültürel Kutsal Marx
Medeniyet Metafizik Tevhid Mevdudi Mevlevî Milenyum Modernleşme New
Osmanlı Öteki Özgürlük Peygamberlik Postmodernizm İletişim Reform R
Saint-Simon Sekülerizm Sekülerleşme Tevhid Seygidi Simülasyon Si
Şiir Sömürgecilik Darwinizm Spinoza Sünnetullah Şiir Tabiat Tanzimat Te

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI 31

DİN SOSYOLOJİSİ

Editörler

Prof. Dr. Kadir CANATAN
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

Yazarlar

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Prof. Dr. Halil AYDINALP
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL
Prof. Dr. Mustafa TEKİN
Doç. Dr. Abdullah İNCE
Doç. Dr. Mehmet BİREKUL
Doç. Dr. Müşerref YARDIM

Prof. Dr. Cevat ÖZYURT
Prof. Dr. Kadir CANATAN
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Doç. Dr. Birsan Banu OKUTAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZAY

Proje Editörü: Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

Kapak ve Mizanpaj

FCR

Baskı ve Cilt

ANKARA ÖZGÜR MATBAACILIKBASIM YAYIN DAĞITIM SAN. TİC. A. Ş.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika No: 46821)

1. Baskı: Eylül 2020 (2000 adet)

ISBN: 978-625-44435-0-3

FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - Fax: (0 312) 311 47 89 - E-mail: fcr@fcr.com.tr

© **FCR** Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti. (Sertifika no: 13178)

Bu kitaptaki yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

BİLAY

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI

www.bilay.net
info@bilay.net

III. SOSYOLOJİ AÇISINDAN DİN / Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	73
1. İnsanlığın Son Üç Yüz Yıllık Din İle Yüzleşme Serüveni	77
2. Protestanlık	84
3. Rasyonalizm	88
4. Locke'un Empirisizmi	93
5. Modern Bilgi ve Bilim Anlayışı	100
IV. SOSYOLOJİK DİN TEORİLERİ I / Prof. Dr. Cevat ÖZYURT	107
1. Kuram-Bilim İlişkisi	109
1.1. Saint-Simon (1760-1825)	110
1.2. Auguste Comte (1798-1857)	114
1.3. Ludwig Feuerbach (1804-1872)	118
2. Din Kuramları: Kurucular	122
2.1. Karl Marks (1818-1883)	122
2.2. Emile Durkheim (1858-1917)	128
V. SOSYOLOJİK DİN TEORİLERİ II / Prof. Dr. Cevat ÖZYURT	139
1. Max Weber (1864-1920)	141
2. Talcott Parsons (1902-1979)	154

2. BÖLÜM

DİN VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

VI. KÜRESELLEŞME VE DİN / Doç. Dr. Mehmet BİREKUL	167
1. Küreselleşme, Kültür ve Din	173
2. Küreselleşme, Küresel-Mekânsal Yakınlık ve Din	174
3. Küresel Modernlik ve Din	176
4. Yersiz Yurtsuzlaşma: Küreselleşmenin Kültürel Durumu ve Din	177
5. Rasyonelleşme ve Din	179
VII. DİN VE SOSYAL DEĞİŞME / Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK	187
1. Giriş: Değişmeyi Tanımlamak	189
2. Değişme Teorileri	191
3. Modernleşme ve Modernlik Sonrası Değişmeyi Anlamak	193
4. Din ve Değişme	195
5. İslam Tarih, Düşünce ve Geleneğinde Değişme	197
6. Modernlik Sonrası İslam Düşünce ve Kültüründe Değişim	198
7. Türkiye'de Değişim ve Din	199

VI.

KÜRESELLEŞME VE DİN

Doç. Dr. Mehmet BİREKUL¹

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENİLECEK?

1. Küreselleşme, Kültür ve Din
2. Küreselleşme, Küresel-Mekânsal Yakınlık ve Din
3. Küresel Modernlik ve Din
4. Yersiz Yurtsuzlaşma: Küreselleşmenin Kültürel Durumu ve Din
5. Rasyonelleşme ve Din

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mbirekul@gmail.com, mbirekul@erbakan.edu.tr

Giriş: Küreselleşme Üzerine Temel Tartışmalar

Günümüzde sosyal bilimler için ayrı bir önemi ihtiva eden “küreselleşme” kavramı ortak bir kültürle dünya toplumlarının birbirine benzeşme süreçlerini ve buna bağlı olarak da giderek global bir kültürün ortaya çıkması ve yaygınlaşması anlamını taşımaktadır. Bilhassa sosyal bilimler alanında küreselleşmeye dair kuramlar, yer kürenin git gide birbiriyle yakınlığı tezinin farklı disiplinlerdeki yansıma alanlarıdır. Söz gelimi iktisat alanındaki küreselleşme tartışmaları, temelde dünyanın ekonomik olarak birbirine daha da yakın hatta muhtaç haline geldiğini önermektedir. Öte yandan siyaset bilimi bağlamı küreselleşme tartışmaları, siyasi hareketlerin, yönetim sistemlerinin ve dünyada herhangi bir gelişmeye karşı verilen tepkilerin ulusal tepkilerin sınırlarını aştığını ortaya koymaktadır. Sosyoloji alanındaki küreselleşme tartışmaları ise genelde insan gruplarının kültürel ve sosyal ilişkiler açısından birbirleriyle olan ilişkilerinin artık çok daha geniş bir boyuta taşındığı genel varsayımı üzerinden hareket etmektedir. Sosyal bilimsel alanda karşılık bulan bu durum, gündelik hayata sirayet eden durumları mercek altına alması ve bu durumlara yönelik açıklamalar getirmesi hasebiyle küreselleşmenin önemli bir toplumsal gerçeklik haline geldiğini göstermektedir.

Küreselleşmeye dair bu çok yönlü bakış açısı, bizi küreselleşme dendiğinde belli başlı kavramlara götürmektedir. Bunlardan biri, karşılıklı bağlantılılıktır (*interconnectedness*). Küresel dünya, hangi disiplinin çatısı altından incelenirse incelensin bireyler, gruplar, toplumlar, ülkeler ve bölgeler arasında karşılıklı politik, kültürel ve ekonomik bağlantılılığı (Held vd., 1999) açığa çıkarmaktadır. Söz gelimi dünyanın herhangi bir bölgesinde ortaya çıkan bir iç savaş, sonuçları itibarıyla başta o bölgenin insanları olmak üzere coğrafi olarak kendine çok uzak bölgelerdeki insanları ya da toplumları etkileyebilmektedir. Suriye’deki iç karışıklıklar ve oluşan sığınmacı akını ile birlikte Avrupa’nın ve dünyadaki diğer bölgelerin sosyo-eko-

nomik ve kültürel yapısından meydana geleceği düşünülen dönüşümler, bahsedilen karşılıklı bağlantılılık halini ispatlar niteliktedir. Ya da ABD'de 2008 yılında patlak veren Mortgage Krizi'nin dünyanın dört bir yanındaki ulus devletlerin ekonomik sistemine zarar vermesi de aynı bağlantılılığın bir sonucudur.

Buradan hareketle, küreselleşme olgusunun, 20. Yüzyılda kurumsallaşan ulus-devlet yapılanmalarına ve ulus devlet algısına yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğu genel kanılardan biridir. Bu tehdidin arka planında ekonomik küreselleşme, siyasal küreselleşme, kültürel küreselleşme gibi süreçler etkindir. Belli bir etnik kültürün hâkimiyetine dayanan ve siyasal sınırlarının koyu renkli kalemle çizildiği ulus devletler, küreselleşmenin etkisiyle vatandaşları üzerindeki eski etkisini yitirmeye başlamıştır. Bireylerin küresel iletişim teknolojileri ve sosyal medya uygulamaları aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerinde oluşan herhangi bir gelişmeye karşı tepki verebilmesi, bu olay karşısında örgütlenebilmesi ve bunu anlık olarak gerçekleştirebilmesi, vatandaşları üzerinde resmi kontrol mekanizması konumundaki ulus devletleri zayıflatmaktadır.

Öte yandan bireyler, küresel iletişim teknolojileri sayesinde herhangi bir olaya dair fikir sahibi olabilmekte ya da tavır alabilmektedir. Benzer şekilde, neo-liberal iktisadi politikaların IMF, Dünya Bankası gibi ulus ötesi kuruluşlar aracılığıyla her bir ulus devletin ekonomik sistemleri üzerindeki yaptırım gücü ve etkinlik kazanması (Boughton, 2006: 30) da bu zayıflama sürecindeki en etkili unsurlardan biridir. Bu sebeple, her geçen gün yer küre ölçeğinde ulus devletler ve küresel siyasal, iktisadi ve kültürel trendler arasında rekabet ve çatışmayı resmedecek uygulamalara ve gelişmelere şahit olunmaktadır.

Bu çatışma ve gerilimlerden en fazla etkilenen aktörlerin başında "bireyler" gelmektedir. Bir yandan ulus devletin hâkim mekanizmalarınca resmi olarak çevrelenen öte yanda çeşitli kanal ve araçlarla küresel akışların etkisine anlık olarak maruz kalan ve git gide karmaşılaşan bir toplumsal yaşantıda tercih ve beklentilerini şekillendirmeye çalışan bir birey portresi ortaya çıkmaktadır. Bireyden hareket alanı bulan bu durum, sırasıyla bireyin sosyal çevresine, ait olduğu etnik ya da dini gruba, dâhil olduğu topluma, ülkelere ve netice olarak tüm dünyaya doğru yayılcı bir çizgi izlemektedir. Bu da bahsi geçen beklentiler, talepler, tercihler, geçmişe yönelik birikimler, yaşam tarzları yani kültürel değerler ve yapılan açısından dünyayı etkisi altına alan bir belirsizliği ortaya koymaktadır. İnsan topluluklarının, emeğin ve finansal sermayenin yersizleşmesi olarak adlandırılan (Beck, 2000: 102) bu durum hareketlilik (*mobility*) ve akışların (*flow*) (Bude ve Dürrschmidt, 2010) daha kolay ve yaygın hale gelmesi ile birlikte yer küre ölçeğine yayılmaktadır.

Küreselleşmeye dair çizilen bu çerçeve, bu sürece kaynaklık eden araçlar vesilesiyle yeni bir kavram olarak glokalleşme (ya da küyerelleşme) tartışmalarını gündeme getirmektedir. Klasik küreselleşmeci ve tektipleştirici bakış açısının sınırlarını aşan glokalleşme kavramı, lokal ölçekteki siyasi ve ekonomik mekanizmaların, kültürel değerlerin, etnik ve dini unsurların, sanatsal faaliyetlerin ve genel anlamıyla kültürün, bahsi geçen iletişim ve ulaşım kolaylıkları ve kaynakları aracılığıyla daha görünür olmasını sağlamaktadır. Bu görünürlük, önceden dünyanın farklı bölgelerince ya da farklı insan grupları tarafından fark edilmemiş maddi ya da manevi kültür öğelerinin yer küre çapında görünürlüğüne ve yer kürenin diğer bölgele- rindeki insanlar, toplumlar ya da ulus devletler tarafından benimsenmesi- ne sebep olabilmektedir (Gabardi, 2000: 34). Benimsenen lokal değerlerin glokalleşme olarak adlandırılmasının şartı ise, benimsendiği toplum, grup ya da birey tarafından küresel standartların referansıya kendi kültürüne göre (fakat bu kültürün referanslarını kaybetmeden) dönüştürülmesidir (Robertson, 2012: 198). Türkiye’de Ramazan ayında yayınlanan “iftar so- falarındaki coca-cola reklamları”, glokalleşme konusundaki en somut ve bi- lilen örneklerden biridir. Başlarda *think globally act locally* (küresel düşün yerel davran) kalıbıyla ticari işletmelerin benimsediği (Bruce, 2002: 29) glo- kalleşme kavramı, zamanla sanat, spor, eğitim, siyaset ve ekonomi alanında da varlığını hissettirmiştir.

Küreselleşme tartışmaları, birey üzerine odaklanan boyutuyla daha farklı bir kavramı da gündeme getirmiştir. Bu kavram, dünyanın hemen her bölgesinde farklı ya da benzer boyutlarıyla tartışılan “küresel vatandaş- lık”tır. Sosyal bilimlerde algı, yorum ve pratik boyutları altında tartışılan küresel vatandaşlık (Alkın ve Aksan, 2019: 95), en genel haliyle “küresel farkındalık (bireyin dünyaya ve dünyanın sorunlarına dair farkındalığı ve bundan kaynaklı memnuniyeti), sosyal sorumluluk (diğerleri, büyük oran- da toplum ve çevre için endişe etme) ve lokal, bölgesel sivil angajman (lo- kal, bölgesel, ulusal ve küresel toplumun sorunlarına aktif katılım)” olarak tanımlanmaktadır (Schattle, 2009: 4). Bu noktada dikkat çeken husus, kü- resel bir farkındalık ve dertlenme haline vurgu yapan böyle bir kavramın, küreselleşmenin en fazla aşındırdığı alanlardan biri olan “ulus devlet”in çıktılarından birini, vatandaşlık kavramını esas almasıdır. Bu da dünyada her bir bireyin bir şekilde muhatap olduğu vatandaşlık olgusunun küresel düzlemdeki bir arada kalmışlık için kullanıldığını göstermektedir.

Ekonomi, kültür, sosyal yaşam, iletişim teknolojileri, siyasal yapılanma- lar, sağlık vb. alanlarda ortaya çıkıp küresel bağlantılılık, glokalleşme, küre- sel vatandaşlık gibi kavram ve süreçleri doğuran tartışmalar, sosyal teoride küreselleşme konusuna dair üç ana akım yaklaşımda vücut bulmaktadır. Bunlar aşırı küreselleşmeci yaklaşım, şüpheli yaklaşım ve dönüşümcü yak-

laşımıdır. Her bir yaklaşım, yukarıda bahsi geçen süreç ve kavramları farklı perspektiflerden ele almakta ve teorik arka planını besleyecek örnekler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan bu üç ana akım yaklaşımı küreselleşme tartışmalarına dair bir ideal tipleştirme olarak okumak yanlış olmayacaktır.

Aşırı küreselleşmeci yaklaşım, temel itibarıyla ulus devlet yapılanmalarının geçerliğini ve bireyler üzerindeki hâkimiyetini yitirdiği varsayımından hareket eder (Held ve McGrew, 2007: 16). Bu varsayım, daha çok küresel neo-liberal sistemin yer küre ölçeğindeki yayılımından ve yukarıda bahsedilen “ulus devletlerin ekonomilerine ulus ötesi kuruluşların yön vermesi” gerçeğinden beslenmektedir ve ekonomik alanın, ulus devletin sonunu getirdiği görüşü üzerine odaklanmaktadır (Ohmae, 1995). Öte yandan, popüler kültür imgelerinin yer küre ölçeğindeki yayılımı ve bu imgelere yönelik ulus devlet algısını aşan talep ve ilgi, aşırı küreselleşmecilerin varsayımlarını örneklendiren yaygın alanlardan biridir (Ritzer, 2011: 56). Son olarak, aşırı küreselleşmeci yaklaşım, yer kürenin her bir bölgesinin ortaya çıkan küresel akımlardan, trendlerden, kültürden, ekonomik sistemlerden aynı seviyede etkilenmemesini kabul etmekle birlikte, tıpkı modern sosyal teori-deki ilerlemeci/pozitivist yaklaşımda (Comte, 2015) izleri görüleceği üzere küreselleşmenin her bir ülke ve bölgeyi bir şekilde etkisi altına aldığını ve daha da etkileyeceğini iddia etmektedir.

Öte yandan, küreselleşme tartışmalarında şüphecilik olarak kavramsallaştırılan yaklaşım ya da şüpheciler olarak adlandırılan grup, küreselleşmenin gerçekten de her bir toplumu ve bireyi kapsayan, herkesi etkisi altına alan ve ilgilendiren bir süreç olmadığını ayrıca önceki yüzyıllarda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik gelişmelerden çok da farklı şeyler içermediğini iddia etmektedir (Hirst ve Thompson, 2007: 8). Buradan anlaşılabileceği üzere şüphecilerin bu yaklaşımı, aşırı küreselleşmecilerin ekonomik, siyasi ve kültürel olarak tektipleşen dünya fikrine karşı heterojen bir yer küre ve heterojen bir siyaset, kültür, ekonomi ve toplum anlayışını ortaya koymaktadır. Şüpheci yaklaşım ya da şüpheciler, bir açıdan ABD ya da Batı merkezli küreselleşme söylemini reddetmektedir. Bu söylemin hegemonik bir söylem olduğunu düşünen ve bir mite dayandığını iddia edenler arasında Klein, Hardt, Hirst, Negri, Stiglitz gibi teorisyenler mevcuttur (Kürkçü, 2013: 7). Bu açıdan şüpheci yaklaşım, neo-liberal küreselleşme söylem ve pratiği karşısında sosyal bilimsel bir muhalefeti temsil etmektedir.

Küreselleşme tartışmalarında üçüncü gruba dönüşümcüler olarak adlandırılmaktadır. En bilinen temsilcilerinden birinin Anthony Giddens olduğu bu grubun temel iddiası, küreselleşmenin modern toplumları politik, ekonomik ve kültürel açıdan hızlı bir şekilde dönüşüme uğratan siyasi bir erk olduğudur (Giddens, 2010). Dönüşümcülere göre küreselleşme bir yandan ulus devlet mekanizmalarını küresel dönüşümler aracılığıyla

Küreselleşme kavramı bir taraftan, ortak bir kültürle dünya toplumlarının birbirine benzeşme süreçlerini ve buna bağlı olarak da tek bir global kültürün ortaya çıkmasını, diğer taraftan da toplulukların kimlik ve yaygınlaşmasını anlatmak gibi birbirinden bir hayli farklı anlamları barındırmaktadır (Aydın, 2011: 265). Bu yönüyle küreselleşme toplumları, bir taraftan coğrafi sınırlar boyunca birleştiren yeni küresel, bölgesel ve ulus aşırı cemaat ya da örgütlenme biçimleri oluşturmaya zorlarken, diğer taraftan toplumu hem ulus devlet sınırlarının içinde hem de dışında bölünebilir ya da parçalanabilir hale getirmektedir. Küreselleşme dinamiklerinin ürettiği bu yenedünya düzeni, farklı kültürlerin yaşam tarzlarının ve toplumsal pratiklerinin yan yana bulunmasını ya da birlikte var olmasını gerektirmektedir. Bu durum sınırları güçlendirerek sosyo-kültürel farkları ve önyargıları ortadan kaldırmakta; düşüncelerin, bilgilerin, değerlerin, yaşam biçimlerinin melezleşmesinin yaşandığı ortak kültürel kimlikler ve toplumsal mekânlar yaratmaktadır (Çapcıoğlu, 2008: 156). Özellikle modern kültürün ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerinde dönüştürücü olarak rol alan küreselleşme bu yönü ile pratik hayata da doğrudan müdahil olabilmektedir. Küreselleşmenin din ile münasebeti de esasında modern kültürün din üzerindeki etkisinden bağımsız değildir.

Din küreselleşme ilişkisi genelde küresel kapitalist ekonomi ve kitle iletişim teknolojileri ve yeni dini hareketlere etkisi bağlamında ele alınmıştır (Bkz: Bodur, 2012: 214; Coşkun, 2017: 123). Bu çalışmada ise küreselleşme - din ilişkisi küreselleşme - kültür ilişkisi bağlamında dört ana eksenle ele alınacaktır. Bunlardan ilki küreselleşme ile hayatımıza giren küresel/mekânsal yakınlığın dini hayatımızda meydana getirdiği değişimler olacaktır. Bir diğer önemli alan ise küresel modernlik olgusu ve din gerçeği olarak belirtmektedir. Zira küreselliği konuşmak kaçınılmaz olarak modernliği de gündeme getirmek anlamına gelmektedir. Üçüncü olarak küreselleşmenin kültürel durumunu en iyi anlatan kavramlardan biri olarak yersiz yurtsuzlaşma kavramı ve dini kültürel pratikler üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Son olarak da küreselleşme olgusu ile hızla kültürel ve dini hayatımızda yer almaya başlayan rasyonelleşme ve din üzerinde durulacaktır.

2. Küreselleşme, Küresel-Mekânsal Yakınlık ve Din

Modern kültürün merkezinde küreselleşme, küreselleşmenin merkezinde ise kültürel pratikler yatar (Tomlinson, 2013: 11). Günümüzde küreselleşme çoğunlukla ekonomik ve siyasal boyutlarıyla tartışılmakta ve küreselleşmenin dönüştürücü gücü özellikle bu iki alan üzerinden değerlendirilmektedir. Oysa küreselleşmenin işaret ettiği bu dönüştürücü süreçlerin topluma aktarılması esasında kültürel deneyimlerin değişimi ile ilişkilidir. Sözgelimi küresel bir fast -food zincirinin bir ülkedeki eko-

nomik çıkarları ve o ülkede yaygınlaşması yemek kültürünün dönüşümü ile mümkün olabilir. Bu nedenle esasında küreselleşme ile bahsettiğimiz dönüşümler bir bakıma kültürel deneyimlerin modern dünyadaki durumunu yakından ilgilendirmektedir.

Küreselleşmenin kültürel deneyimleri etkilediği en önemli alanlardan birisi çoklu bağlantılılıklar ve bunların karmaşıklığıdır. Günümüzde mallar, sermaye, insan, bilgi, imgeler, suç, moda, inançlar karasal sınırlar arasında akmaktadır (Ritzer ve Dean, 2015: 206). Bu bağlantılılık gittikçe artan küresel - mekânsal bir yakınlığı beraberinde getirmektedir. Marx'ın (Marx, 2018: 430) mekânın zaman tarafından yok edilmesinde, Harvey'in zaman mekân sıkışmasında (Harvey, 2019: 16) Giddens'in da toplumsal ilişkilerin mesafeler boyunca esnediği düşüncesinde (Giddens, 2010: 37) dikkat çekmeye çalıştığı bu yakınlık deneyimi ile yerler ve fiziksel uzaklığın bir aradalığı söz konusudur (Tomlinson, 2013: 15).

Kültürün küreselleşme açısından en önemli tarafı da bu karmaşık bağlantılılığın kurulmasında görülmektedir. Kültür özellikle semboller sistemi ile gündelik hayatta iç içe geçmiş kültürel, siyasi ve ekonomik pratikleri düzenler ve onlara bir anlam katar. Zira genel anlamda sembollere dökülebi- len her şey anlamlıdır. Sözelimi bir gıdanın üzerinde 'helal gıda' etiketini görmek, o gıdayı ekonomik, kültürel ve dini boyutları ile anlamlandırır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme sürecinde toplumsal pratikler üzerinde etkili olan temel unsur sembollerin değişimidir.

Yine küreselleşme ile gerçekleşen şey esasında malların değişimi değil sembollerin değişimidir. Ekonomik ve siyasal yapı küreselleştiği ölçüde; yani ikisi arasındaki alışveriş sembolik olarak gerçekleştiği sürece küreselleşebilir. Kültürel alandaki küreselleşmenin boyutu ekonomik ve siyasal alanda yaşananlardan çok daha büyüktür. Geleneksel kültür ile modern kültürü birbirinden ayıran temel faktörlerden birisi de bu bakımdan yerel kültürde sembollerin değil malların değişiminin yapılmasıdır (Tomlinson, 2013: 41). Bu durumun getirdiği en önemli sonuçlardan birisi de kültürel homojenleşmedir. Artık kültürü ne olursa olsun pek çok toplum benzer mekânlar (havaalanı, AVM, vb.) üretmektedir. Ancak bu homojenleşme Roland Robertson'a göre bir küresel teklik ya da 'dünya kültürü' anlamına gelmez. Bu daha çok insanların farklı yaşam düzeylerinin birbiriyle konuşur hale geldiği karmaşık bir toplumsal ve fenomenolojik bir durumdur. Bir bakıma bu bir küresel insan durumunu ifade eder (Robertson, 1999: 100).

Dinler ise dayandıkları gerçeklik alanlarını (hakikat) toplumsal hayata semboller vasıtasıyla aktarırlar. Bu semboller inanılan dinin müntesiple- rince kendi hakikatlerinin somut bir görünümü halini almıştır. Bu nedenle bütün dinler sembolik bir düzen kurarlar ve temel hedefleri bu düzeni sürdürmektir. Modern dünyada geleneksel dünyadan farklı olarak her geçen

gün yeni sembolik bağlantılar üretilmekte ve bu durum sembolik düzenin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Küreselleşme ile gelen mekânsal yakınlık dinin semboller sistemi üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Kendisini diğer kültürlerin ve dinlerin sembolik önermelerinden muhafaza edebilen geleneksel toplumların/dinlerin yerini bugün pek çok semboller sistemi ile mücadele etmek durumunda olan toplumlar/dinler almıştır. Bununla ilgili dikkat çekici örneklerden birisi sosyal antropolojide geleneksel toplumlarda mekânsal yakınlığın yol açtığı ikilemi dile getiren “kargo kültü” kavramsallaştırmasıdır (Baudrillard, 2013: 25-26). Kargo kültü Melanezya yerlilerinin İkinci Dünya Savaşı ile ilk defa karşılaştıkları ve aktarma için adalarını tercih eden kargo uçaklarının onlara sunduğu teknoloji karşısındaki kutsama durumlarını ve savaşın sona ermesiyle birlikte kaybolan uçakları geri getirmek için gerçekleştirdikleri ritüellerini konu edinmektedir. Artık bu kutsadıkları uçaklar kendilerine konserve yiyecek ve elbise gibi ilk defa gördükleri materyalleri sunmamaktadır. Kendi adalarındaki materyallerle uçak pistleri, kuleleri inşa eden yerliler kutsadıkları kargo uçaklarının geleceği günü beklemekte ve gelmeleri için özel ayinler düzenlemektedirler. Ama buradaki en önemli hususlardan birisi bu yerlilerin artık kendileriyle bağlantı kurulmadan önceki geleneksel yaşamlarına dönememeleridir.

Bu anlamda günümüz dünyasında kültürler ve dinlerin sembolik dünyaları üzerinde derin etkiler bırakan bir mekânsal yakınlık ve karmaşık bağlantılılıktan söz etmek mümkündür. Özellikle semboller sistemini dönüştüren bu bağlantılar dinin toplumsal düzlemdeki pratiklerini de etkilemektedir.

3. Küresel Modernlik ve Din

Küreselleşmenin günümüzde kendisini her yerde gösteren karmaşık bağlantılılığa yapmış olduğu atıf aynı zamanda bu durumun en önemli aktörlerinden biri olarak moderniteyi dikkate almayı zorunlu kılmaktadır. Zira küreselleşme üzerine tartışmak kaçınılmaz olarak modernliği gündeme getirmek anlamına gelir. Modernlik ile küreselleşme arasında bağlantı kuran çağdaş sosyologlardan birisi de Anthony Giddens'tir. Giddens, modernliğin tarihsel bir süreksizliğe işaret ettiğini modern dünyanın kendisinden önceki dünyanın bir devamı olmaktan çok ondan bir kopuş olduğunu belirtir (Giddens, 1994: 12).

Bu görüş aynı zamanda modernliğin dünya gelişim sürecinin bir parçası olarak görüldüğü evrimci kuramın da karşısındadır. Modernite bir tekâmülün sonucu değil kendi özgül şartlarında kavranılması gereken bir olgu olarak dikkat çekmektedir (Tomlinson, 2013: 60). Giddens'a göre sürekliliği aramak yaşadığımız modern toplumların farklılıklarını anlamamızın ve bu

farklılıkları açığa çıkarmamızın önündeki en büyük engeldir. Giddens'in süreksizliğe yapmış olduğu vurgu ile esasında küreselleşmeyi binlerce yıl öncesinde dünya dinleri ile ortaya çıkan ve bugüne dek süregelen bir olgu olarak tarif eden anlayışları da (Robertson, 1999) küreselleşmeyi büyük imparatorlukların tahakküm çabası olarak niteleyen (Hart ve Negri, 2015) bakış açılarını da eleştirmektedir.

Giddens'a göre modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir. Bu nitelik, modern kurumların en temel karakteristiklerinin bazılarında, özellikle, yerinden çıkarılmışlıkları ve düşünömsellikleri de kapsayacak biçimde açıkça görülür. Modern döneme karakterini veren zaman-uzam uzaklaşması düzeyi bu dönemde önceki dönemlerden çok fazla görülür. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun olarak esnerler. Küreselleşme asıl olarak bu öneme sürecine işaret eder; farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yer-küre yüzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu diyalektik bir süreçtir; çünkü bu tür yerel oluşumlar, onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultuya da yönelebilirler. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemelerin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır (Giddens, 1994: 62).

Giddens'ın bu keskin bir süreksizliği vurgulayan görüşü bölünmüş bir tarih anlayışı ileri sürmesi nedeniyle her ne kadar eleştirilse de modern öncesi dönemle modern dönem arasında bir eksen kaymasının olduğu konusunda hemen hemen bir uzlaşma olduğu söylenebilir. İster kendine has bir süreksizlik çağı olarak tanımlayalım isterse bir eksen kayması olarak görelim modernlik günümüz dünyasını tanımlamada en önemli araçsallardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Modernliğin tezahürlerinden biri olarak küreselleşme ise toplumsal sistemler üzerinde modernliğin anlam dünyalarını belirgin hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında eksen kayması ya da süreksizlik dinden modernliğe doğru bir seyir izlemiştir. Bu nedenle küresel modernlik yerel / dini deneyimleri derinden etkilemiştir. Giddens modernliğin sebep olduğu bu yer değişimini açıklarken yerin düşselleşmesi tabirini kullanır (Tomlinson, 2013: 92). Buradan hareketle esasında modern toplumlarda dinin giderek yerinden edilmiş düşselleşen bir hal aldığını söylemek de mümkündür.

4. Yersiz Yurtsuzlaşma: Küreselleşmenin Kültürel Durumu ve Din

Küreselleşmenin yerel pratiklerimiz üzerindeki etkisi özellikle mekân ile olan bağlantının tartışılmasını da beraberinde getirmektedir. Küre-

selleşme yaşadığımız yerlerle kültürel pratiklerimiz, deneyimlerimiz ve kimliklerimiz arasındaki ilişkiyi kökten değiştirmiştir. Esasında bu durum yerleri kimliklerimizin açık destekleyicileri olmaktan çıkarmıştır (Morley ve Robins, 1997: 158). Kültürün coğrafya ve toplumsal alan ile doğal ilişkisinin yok olması olarak tanımlanabilecek yersiz-yurtsuzlaşma, bir yerin ilişkisel, tarihsel ve kimlikle alakalı tanımlanamayan bir mekân olarak 'yeri olmayanları' doğurmuştur. Küresel modern toplum gerçek yerellikleri yeri olmayanlarla değiştirmiştir.

Yersiz yurtsuzlaşma günlük deneyimlerimizi de derinden etkilemiştir. Günlük deneyimlerimizin küreselleşmesi sabit 'yerel' bir kültürel kimlik duygusunun muhafaza edilmesini zorlaştırmıştır (Tomlinson, 2013: 168). Bunun en önemli sebeplerinden birisi yeni medya teknolojilerinin sağladığı 'seçme' şansının yersiz yurtsuzlaşmaya olan katkısıdır. Evdeki yerel ve dini kültürün perspektifinden başka bir dizi perspektifin kişi için her an ulaşılabilir olması bireyin gündelik hayatındaki deneyimleri kadar kimlik tanımlamasında da bazı karmaşaları beraberinde getirmiştir.

İletişim teknolojileri mahrem yaşam mekanizmalarımızla sürekli 'temasta kalma' ile dış dünyaya verdiğimiz dikkatin sürekli olmasını ister, bireyler iletişimin araçları olarak sürekli 'görev başında'dırlar. Sözelimi sürekli iletişim halinde olmamızın en önemli araçları olarak telefon, mail vb. iletişim araçları bir bakıma bizi her an çağırmaya hazır yabancı bir mevcudiyet olarak kendisini göstermektedir (Tomlinson, 2013: 172). Bunlar aslında zamanı ve mekânı nasıl deneyimleyeceğimizi ve kullanacağımızı da belirlemektedir. Bu anlamda mahrem olarak tanımlayabileceğimiz mekânlar dahi bir sığınak olmaktan çıkmış, dışarıdaki yaşamın kaygılarını geçiren bir hal almıştır. Küreselleşme ile birlikte bir bakıma mekânın fenomenolojisi bir kayma meydana gelmiştir. Harvey zaman-mekân sıkışması olarak tanımladığı bu durumu küresel yiyecek kültürünün yükselişi ile örneklenir. Ona göre tüm dünyanın mutfak restoranlarda ve süpermarketlerde bir aradadır. Bir araya gelme dünya imgelerin televizyon vb. aracılığıyla bir araya gelmesine paraleldir (Harvey, 2019: 17).

Bu anlamda bakıldığında modern ve modern öncesi toplumlar arasındaki en temel farklardan birisi de zaman / mekân dönüşümüdür. Modern öncesi toplumlarda çoğunlukla zamanın hesaplanması yer ile olan ilişkisine bağlıdır. Mekanik saatin icadı ve kitlesel olarak yayılmasıyla zaman soyutlama açısından mekândan bağımsızlaşmıştır. Bu toplumsal eğilimin işten saate doğru kayış anlamını taşır. Saatlerin küresel olarak standardizasyonu ile bu durum ulusaldan yerele doğru taşınmış, aynı şekilde takvim de ortak bir zaman algısını doğurmuştur.

Buradaki en temel problemlerden birisi mekânın kendisini çevreleyen fiziksel koşullardan giderek uzaklaşmasıdır. Geleneksel toplumlarda eylem-

lerin gerçekleştiği ev, ibadet merkezleri, tarla vb. gibi mekânlarla etkileşim alanları arasında belirli bir ilişki düzlemi dikkati çekmektedir. Küresel modernliğin gündelik hayatta ve dini hayatta kendisini hissettirdiği en önemli alanlardan birisi de bu yüz yüze mevcudiyete dayanmayan ilişki alanlarının varlığıdır. Sözelimi ev hem bir mahremiyet alanı hem de dini bir mekân olarak küresel dünyada artık uzaklaşmış etkileşimin gerçekleştiği 'dış dünyaya açılmış' bir yerdir. Artık evler küreselle yerelin bulunduğu yerlerdir. Bunun yanı sıra pek çok teknolojik yenilik de gündelik dini yaşamımızı derinden etkilemektedir.

Dini hayat açısından konuya baktığımızda dinlerin özellikle zamanı ve mekânı kapsamaya çalışan sembolik alanları küreselleşmenin sınır tanımayan müdahalelerine karşı kendi dünyalarını yeniden kurmakta zorlanmaktadır. Müntesiplerine bir sığınak olmakta zorlanan dinler dış dünyanın her an temasta olduğu bir ortamda yerellikten giderek uzaklaşan mekânları kapsamaya çalışmaktadır. Çok farklı yönleri olmakla birlikte yersiz yurtsuzlaşmanın dini hayat açısından en dikkat çekici taraflarından birisi de herkesin yersizleştiği bir ortamda gerçekleşen köksüzlüktür. Sahicilik diye bir şey olmadığından alıntılama ve kopyalama artık bir kusur değildir (Asad, 2015: 21). Bu anlamda dinlerin de giderek küreselleşme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus da yersiz yurtsuzlaşmanın olduğu yerde yeniden yurt edin(dir)menin olacağıdır. Yeniden yurt edinme sınırları çizilen kültürün tehdit altına girmesiyle yeniden bir 'kültürel ev kurma' girişimidir (Tomlinson, 2013: 217). Bu girişimde bireyi kuşatmaya çalışan tüm ideolojik yaklaşımlara karşı dinlerin kültürel ev kurma hususunda halen en önemli araçlar olduğu dikkat çekmektedir. Hızla rasyonelleşen dünyaya karşı dinler yer ile olan sıkı ilişkileri (kültürel birikimleri) sayesinde yeni kültürel evler kurmada etkilerini devam ettirmektedirler.

5. Rasyonelleşme ve Din¹

Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren ekonomik, toplumsal, siyasal ve sosyal alanda yaşanan köklü değişimlerin ifadesi olan modernite zamanla tüm dünyayı etkisini altına alan bir olgu halini almıştır. Modernleşmeye dair getirilen yaklaşımların en önemlilerinden birisi olan Weber'in rasyonelleşme tezi modernleşme ile karşılaşılan sorunlara odaklanmaktadır. Weber, bir toplumsal formasyonun çöküşüyle yenisinin yükselişi arasındaki ruh durumunu ifade etmek için kullandığı, bir bakıma insanın dünya tasavvurun-

¹ Bu bölüm kaleme alınırken Birekul, M. (2019). 'McDonaldslaşan Din: Türkiye'de Dini Grupların Rasyonelleşmesi Üzerine Bir Tartışma', Toplum-Birey İlişkilerinde Ortak Değerler ve Farklılıklar, Editörler: Muhittin Okumuşlar, O. Zahid Çiftçi, 152-158, Konya: Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları başlıklı çalışmadan faydalanılmıştır.

daki değişimi anlatan bir kavram olarak “büyü bozumu” (disenchantment) kavramını yeni karşılaşılan bu durumun çözümlemesinde kullanmıştır. Weber’in kuramında kilit etkenler, büyüleme, akılcılaştırma ve büyüünün bozulmasıdır. Batı’da kapitalizm ve bürokraside örnekleri olan akılcılaştırma sürecinin bir zamanlar büyü (yani gizemli, mistik, sihirli) dünyayı yok etmeye hizmet ettiğini ileri sürer (Ritzer, 2000: 88). Weber’deki sekülerleşme anlayışının seyrini ifade eden bu kavram özellikle kamusal ve özel yaşamı kuşatan ve yurttaşların bireysel yaşamı için kısımlara ayrılan bir değer sisteminin kalmadığını vurgular (Robinson, 2002: 344). Weber modern dünyanın yeni toplumsal hayat üzerinde gerçekleştirdiği bu anlamsızlaştırma (Yıldırım, 2005: 24) durumunu “*Çağımızın kaderi rasyonelleşme ile karakterize olmuş ve dahası “büyüsü bozulmuş” bir dünyadır*” sözleriyle açıklığa kavuşturur (Weber, 1946: 156).

Weber’in rasyonelleşme tezini modern topluma uyarlayan en önemli sosyologlardan birisi de Ritzer’dir. Ritzer Weber’in akılcılaştırma kuramını fastfood restoranlarının artmasıyla ilgili kaygıyla ilişkilendirmiş, bir bakıma rasyonelleşme tezini McDonaldslaşma tezi üzerinden küresel bir boyuta taşımıştır. Modernleşmenin ve küreselleşmenin en temel karakteristiklerinden birisi olan rasyonelleşme Ritzer’in McDonaldslaşma tezinde olduğu gibi her alanda kendisini göstermektedir. Bu alanlardan birisi olarak dini alanın rasyonelleşme sürecini en belirgin yaşadığı oluşumlar ise dini gruplardır. Ritzer’in rasyonelleşmenin dört boyutu üzerinden ele aldığı teorisinin dini gruplar açısından (burada dini grup olgusuna genel anlamda bakılmakta, herhangi bir grup özel olarak kastedilmemektedir) incelediğimizde ilginç sonuçlar dikkat çekmektedir.

Ritzer’e göre genel olarak McDonaldlaştırmanın başarısında dört çarpıcı boyut vardır. McDonalds tüketicilere, işçilere ve yöneticilere verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim sunduğu için başarılı olmuştur. McDonaldlaştırmanın ilk boyutu olan verimlilik, belirli bir amaç için optimum araçların aranmasını içerir. Fast-food restoranı optimum verimlilik arayışına öncülük etmiş, bu arayışta ona McDonaldlaştırıcı toplumuzun diğer unsurları da katılmıştır. Daha fazla verimlilik arayışı birçok farklı biçime bürünebilir, ama McDonaldlaştırıcı sistemlerde asıl olarak çok çeşitli işlemleri verimlileştirmek, mal ve hizmetleri basitleştirmek ve eskiden ücretli çalışanların yaptığı işleri müşteriye yaptıрма biçimini almıştır (Ritzer, 2011: 99).

Bugün dini gruplara genel olarak baktığımızda optimum bir verimlilik arayışı dikkat çekmektedir. Esasında dini daha yoğun yaşamak üzerine inşa edilen dini gruplar bugün hem cemaatin müntesibinden istedikleri hem de müntesibin cemaatten bekledikleri anlamında basitleştirilmiş bir görüntü sergilemektedir. Dini gruba giriş oldukça basit

olduğu gibi, grup içerisinde bireyden istenilen dini etkinlik de basitleştirilmiştir.

McDonalddlaştırmanın ikinci boyutu olan hesaplanabilirlik, nicelleştirmeye vurgu yapılmasını içerir. Aslında McDonalddlaştırılmış bir toplumda nitelikten çok niceliğe vurgu yapma eğilimi vardır. Bu vurgu çeşitli biçimlerde; ama özellikle ürünlerin niteliğinden çok niceliğine odaklanma, nicelik yanılması yaratmaya yönelik yaygın çabalar ve üretimle servis işlemlerini rakamlara indirgeme eğiliminde ortaya çıkar (Ritzer, 2011: 125).

Dini gruplar açısından hesaplanabilirlik anlamdan giderek uzaklaşılması olarak tezahür etmektedir. Dinin niceliksel alanlarına yapılan vurgu ve dindarlığın nicelik üzerinden ölçülmesi giderek ahlak alanının boşaltılmasını beraberinde getirmektedir. Dini grupların niceliksel ödevlerini yerine getiren bireyler dinin gündelik hayattaki ahlaki öğretileri üzerinde aynı hassasiyetleri göstermemektedirler.

Öngörülebilirlik, McDonalddlaştırmanın üçüncü boyutudur. Her şey zaman ya da yerden bağımsız olarak aynı olabilsin diye disiplin, sistematikleştirme ve rutin gibi şeylere yapılan vurguyu içerir. Öngörülebilirlik çeşitli biçimlerde sağlanır; bunların arasında ortamların aynılaştırılması, çalışanların söylediklerini denetlemek üzere klişelerin kullanılması, çalışan davranışlarının aynılaştırılması ve aynı ürünlerin sunulması vardır (Ritzer, 2011: 152).

Dini gruplar açısından bakıldığında öngörülebilirlik anlamında tam bir aynileşmeden söz edilebilir. Dini grubun işleyişinden grup içerisinde kullanılan dile, giyim şeklinden davranış biçimlerine kadar aynileşmiş ilişkiler bütünü dikkat çekmektedir. Aynı şekilde dini grubun farklı şehirlerde hatta ülkelerdeki mekânları, toplantıları da aynıdır. Dolayısıyla grup içerisindeki birey kendisini şaşırtacak ya da bireysel özelliklerle farklı sunumların olabileceği bir ortamdan giderek uzaklaşmaktadır. Gerek ortamların gerek davranışların aynileştiği bir grup refleksi öngörülebilir bir grup ortaya çıkarmaktadır.

McDonalddlaştırmanın dördüncü boyutu olan denetim, insanın yerine insansız teknolojinin geçmesidir. İnsansız teknolojilerin gelişmesinde birçok amaç vardır, ama en önemli amaç çalışanların yarattığı belirsizlik üzerinde denetimin artmasıdır. İnsansız teknolojiler çalışanları denetlerken aynı zamanda işle ilgili süreçler ve bitmiş ürünler üzerinde de daha fazla denetime neden olur. Çalışanların yerine robotlar gibi insansız teknolojiler geçtiği zaman denetimin en üst noktasına ulaşılır. İnsansız teknolojiler, müşterilerin yarattığı belirsizlikleri denetlemek için de kullanılır. Burada amaç müşterileri McDonalddlaştırılmış süreçlerin daha uysal katılımcıları haline getirmektir (Ritzer, 2011: 178).

Bu anlamda günümüzde dini grupların da teknoloji kullanımı üzerinden sanal bir cemaat kurma ve kurulan bu ağ üzerinden müntesiplerini sürekli bir denetim altında tutma eğilimlerinden bahsetmemiz mümkündür. Özellikle sosyal ağlar üzerinden sürekli gruba bilgi aktarımının sağlandığı ve aynı zamanda müntesiplerin sürekli grupla uysal ilişkilerinin bu denetim mekanizması üzerinden sağlandığı bir ortam oluşturulmaktadır.

Görüldüğü gibi modernleşmenin en önemli karakteristik özelliklerinden birisi olan rasyonelleşme sosyal hayatın farklı alanlarını etkisi altına aldığı gibi dini hayatta da kendisini göstermektedir. Esasında grup olgusunun bir rasyonalite üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Gerek dini gruplarda gerekse sosyal gruplarda grup içi işleyiş belli bir rasyonel düzlemde gerçekleşebilir ancak Ritzer'in Mcdonaldslaşma teorisinde dikkat çektiği sorun sadece grubun işleyişinde değil grubu var eden zihniyette de kendisini göstermektedir. Bu nedenle dini gruplar kendi varlık sebeplerinden giderek uzaklaşan rasyonel bir zihni yapı görünümüne bürünmektedirler.

Tabi ki rasyonelleşme sürecinin ortaya çıkardığı bazı problemlerden de bahsedilebilir. Zira akılcılığın ortaya çıkardığı akıldışılık insani olmayan ortamların doğmasını sağlarken aynı zamanda bu ortamlar insan ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Yine akılcılık bir türdeşleşmeyi de salık vermektedir. Bu anlamda dini gruplar giderek insan ilişkilerinin azaldığı tek tipçi örgütlenmeler olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç

Fransız şair Paul Valery'nin 20. yüzyıl başlarında 'bütün dünyayı hesaba katmadan hiçbir şey yapılamaz oldu' diyerek dikkat çektiği küreselleşme gerçeği bugün ekonomik, siyasal, toplumsal hayatımızın merkezinde yer alan temel konulardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Küreselleşme daha çok siyasal ve ekonomik dönüşümler üzerinden okunmaya çalışılsa da küreselleşmenin dönüştürücü gücünün arkasında kültürel kavramların var olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönüşüm toplumsal pratikleri, kültürel deneyimlerin temel yapısını etkilemiş ve bugün sosyal bilimcilerin temel problemlerinden biri olarak modern dünyada kültürün ne olduğuna dair derin tartışmaları gündeme getirmiştir.

Bu tartışma alanlarından birisi de modern küresel dünyada dinin konumu olarak belirmektedir. Bu bağlamda küreselleşen dünyada din, geleneksel toplumlardaki kutsal şemsiye özelliğini koruma refleksinde bazı yeni durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bunların başında küresel mekânsal yakınlığın doğurduğu karmaşık bağlantılılık gelmektedir. Her şeyin sınır aşırı bir şekilde akışkan olduğu bu yeni dünyada dinler özellikle sembolik düzenlerini korumada ve müntesiplerinin anlam dünyalarını kurgulamada zorlanır hale gelmişlerdir. Bir diğer yeni durum ise küresel modernlik

olgusu olarak belirlemektedir. Zira küresellik tartışmaları bir bakıma modernlik tartışmaları olarak görülebilir. Küreselleşen dünyada din, modernliğin ortaya çıkardığı eksen kayması ile giderek yerel ile bağlantıları zayıflayan, düşselleşen bir alan olarak kendisini göstermektedir.

Küreselleşmenin kültürel dünyamızda yol açtığı en önemli eksen kayması ise yer ile olan ilişkimizi derinden etkilemesidir. Dinlerin mekâna ve zamana hükmedici yönü küreselleşen dünyada zamanı ve mekânı yerinden çıkaran düşünce dünyasının karşısında kendisini yeniden konumlandırma-ya itmiştir. Modernitenin yol açtığı köksüzlüğe karşı dinler bugün yeniden bir kültürel ev kurma deneyimi ile karşı karşıyadır. Bu açıdan bakıldığında dinlerin bu dünyaya bir şey söylemesi de bir bakıma bu kültürel evi inşa etmeleri ile mümkün olabilecektir. Son olarak küreselleşme din ilişkisi bağlamında ele alınması gereken bir diğer husus da giderek rasyonelleşen dünyada dinin ve özellikle de dini grupların tavrının ne olacağıdır. Her ne kadar grup refleksi rasyonel bir refleks olsa da özellikle Ritzer'in kavramsallaştırdığı anlamda zihniyetin rasyonelleşmesi (McDonaldlaşması) dinlerin küreselleşme bağlamında en önemli sorunsallarından biri olarak görülmektedir.

Son kerte de şunu söylemek mümkündür ki, dinler içinde bulundukları toplumların problemlerinden yalıtılmış bir düzenin aksine sosyo-kültürel hayatın merkezinde yer alan olgulardır. Bu bağlamda bugünün dünyasının merkezinde küreselleşme, küreselleşmenin merkezinde de zihni arka planını sekülerliğe yaslamış modern dünyanın pratiklerin yattığını söylemek mümkündür. Bu kültürel ortam içerisinde dinlerin -çalışmada aktarılmaya çalışılan bağlamlarda- bu yeni küreye bir şeyler söyleyebilmenin güçlüğü- nü yaşamakta olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Alkın, R. C. ve Aksan, G. (2019). 'Global Citizenship' Between Ideal, Myth, and Reality: A Multi-Dimensional Reading on the Status of Global Citizenship in Theory and Practice. C. Özşahin (Ed.), *Globalization: A Multidisciplinary Approach* içinde (ss. 90-109). Almaty: Al-Farabi Kazakh National University Press.
- Asad, T. (2015). *Dinin Soykütükleri* (Çev. Ayet Aram Tekin). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*. (Çev: Hazal Delice Çaylı ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme -Toplumsal Sonuçları-* (Çev: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2000). What is Globalization? D. Held ve A. McGrew (Ed.), *The Global Transformations Reader* içinde (ss.102-103). Malden US: Polity Press.

- Bodur, H. E. (2012). Küreselleşme ve Din. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (ss. 211-219). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Boughton, J. (2006). Who's in Charge? Ownership and Conditionality in IMF-Supported Programs. G. Ranis, J. R. Vreeland ve S. Kosack (Ed.), *Globalization and the Nation State: The Impact of IMF and World Bank* içinde (ss. 19-34). London: Routledge.
- Bruce, A. (2002). *Building a High Morale Workplace*. Columbus, OH: McGraw-Hill Professional.
- Bude, H. ve Dürrschmidt, J. (2010). What's Wrong with Globalization? Contra 'Flow Speak' - Towards an Existential Turn in The Theory of Globalization. *European Journal of Social Theory*, 13 (4), 481-500.
- Comte, A. (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma* (Çev. Erkan Ataçay). İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- Coşkun, H. (2017). Küreselleşme Sürecinde Din. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 115-134.
- Çapçioğlu, İ. (2008). Küreselleşme, Kültür ve Din, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (2), 153-183.
- Esgin, A. (2005). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 185-192.
- Gabardi, W. (2000). *Negotiating Postmodernism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik - Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Hart, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu, Kültürel Değişimin Kökenleri*. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Held, D. ve McGrew, A. (2008). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. (Çev. Ali Serkan Mercan ve Eray Sarıot). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. ve Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. 4. Baskı. (Çev. Elif Yücel) Ankara: Dost Kitabevi.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design*, 3 (2), 1-13.
- Marx, K. (2018). *Grundrisse Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*. (Çev. Sevan Nişanyan). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Morley, D. ve Robins, K. (1997). *Kimlik Mekânları*. (Çev. Emrehan Zeybekoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öhmac, K. (1995). *The End of the Nation State*. New York: Free Press.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (Çev. Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. (Çev. Melih Pakdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması*. (Çev. Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. and P. Dean (2015). *Globalization A Basic Text*, London: Wiley Blackwell.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Robertson, R. (2012). Globalisation or Glocalisation?. *Journal of International Communication*, 18 (2), 191-208.
- Robinson, F. (2002). İslam'da Sekülerleşme. (Çev: Celalettin Çelik). *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 343-355.
- Schattle, H. (2009). Global Citizenship in Theory and Practice. R. Lewin (Ed.), *The Handbook of Practice and Research in Study Abroad: Higher Education and the Quest for Global Citizenship* içinde (ss. 3-18). London: Routledge.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve Kültür*. (Çev. Arzu Eker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber, M. (1946). Science as a Vocation, in H.H. Gerth ve C. Wright Mills (Çev., Ed.), *Max Weber: Essays in Sociology* içinde (ss. 129-156). New York: Oxford University Press.
- Yıldırım, E. (2005). *Hayali Modernlik (Türk Modernliğinin İcadı)*. İstanbul: İz Yayıncılık.